

ÖNSZABÁLYZÓ ÉPÍTÉSZET

Természetes kényiszerek épített környezetben

Pelle Zita

2015. január

konzulens: Marosi Bálint DLA

Opponensek: Simon Mariann, Somogyi Krisztina

ÖNSZABÁLYZÓ ÉPÍTÉSZET

Természetes kényszerek épített környezetben

Tartalomjegyzék

1. Absztrakt
2. Kölcsönhatások
 - 2.1. Albedo
 - 2.2. Egyensúly
 - 2.3. Rend
 - 2.4. Arányosság
3. Olvasatok
 - 3.1. Az építészeti írás problematikája
 - 3.2. A kép
 - 3.3. A nyitott mű
 - 3.4. Minimum
4. A természetes tér
 - 4.1. Negatív tér
 - 4.2. Nulltér
 - 4.3. Áthatás
 - 4.4. Szimbiózis
5. Függelék (Napló – képrázások)
6. Irodalomjegyzék

„A természet úgyszólván mindig tudja, hol és mikor kell megállni. Még a természetes növekedés misztériumánál is nagyobb misztérium a növekedés természetes abbamaradása. Minden természetes dologban mérték van – a dolgok nagyságában, sebességében és erejében. Ennek eredményeképpen a természet rendszere, amelynek az ember is része, önszabályozásra, önkorrekcióra és öntisztulásra törekszik.”
(Ernst Schumacher: A kicsi szép)

1. Absztrakt

Az egymás melletti részek kölcsönhatásra lépése elkerülhetetlen törvényszerűség, természetes kényszer: olyan oda-vissza folyamat, amely kétirányúságában benne rejlik a kiegyenlítés lehetősége. A város mesterséges környezetében az olyan jelenségek, amelyek maguktól, törvényszerűen bekövetkeznek, természetesek. A város az egymásmelletti koncentrációja, feltétlenül reflexív, dinamikus közeg. Művisége ellenére is képes természetes folyamatokra, olyanokra, amelyek egyediségükben gazdagítják az épített környezetet.

Városi emberként az olyan folyamat észrevétele és megismerése, amely egyszerre kényszerű és természetes, egyidejűleg fegyelmez és felszabadít. Megtapasztalásának élménye egyidőben lehatároló és megengedő, így az építészeti alkotómunkának egyaránt kontrollja és inspirálója.

A kölcsönhatás minden esetben legalább két dolog találkozásában jön létre. A találkozás az ember alapélménye. Külső és belső világának folytonos összecsatolásban tartása az individuum és a társadalom kölcsönös önszabályzója, az önreflexió és a közösségi folyamatok alakulásának, a kiegyensúlyozásnak a helye. A modern építészet klasszikus építésze és írója, Adolf Loos „Építészet” című írásában úgy fogalmazott, kultúrának az ember belső és külső világának kiegyensúlyozottságát nevezi, mely az ésszerű gondolkodás és cselekvés egyedüli biztosítója.

A városi találkozások épített terek találkozásaiban is megjelennek. A városi terek, házak, és a házakon belüli részletek egymáshoz viszonyított alakulásai a társadalmi kommunikáció kivetülései is. John Pawson úgy fogalmaz, az építészet a létezés módjának fizikai kifejeződése. A létezés módja a városban közösségi életmódot jelent, a városi épített környezet a társadalom összetartó erejének, az egymáshoz való viszonynak a tükré.

A városban tapasztalható természetes kényszerek kérdésköre ezért az épített környezet és az építészeti kommunikáció szempontjából egyaránt vizsgálható: két fizikai jellegű találkozás (város és természet, ház és ház) mellett ház és ember relációján keresztül egy további, gondolati jellegű kölcsönhatásként, az egymás mellett élés folyamataként, építészeti utóéletként is értelmezhető.

A kölcsönhatások rendszerében a dolgozat első része a a kölcsönhatások természetét fejt ki, második része az építészeti kommunikáció problémáit taglalja, harmadik része pedig ennek városi helyekben, épített terekben tapasztalható megnyilvánulásait veszi sorra.

2. Kölcsönhatások

Eddigi gyűjtésem két témára fókuszál: lakóházakra, társasházakra mint a mindennapos, ösztönösen gondoskodó jelenlét helyszíneire, és a természet különböző városi megmutatkozásaira. Időbe telt megfejtennem, hogy a képek és skiccek között, amiket készítek, miért ebben a két témában gyűlik a legtöbb, és mi lehet a kapcsolat köztük. A ház és az ember, aki lakja, egymás elválaszthatatlan tükörképei. Abban a mikrokörnyezetben, amelyben az ember lakik, ösztönösen viselkedik, „döntései természetesekek” (*Mihály Eszter*). Egy lakóház, porta esztétikája nem formákban, tanult megoldásokban, hanem ebben az őszinteségben rejlik. (kép: Bukarest, ház és ember)

Néma Júlia keramikusművész Anselm Grün-t idézi, amikor arról ír, hogy a jelen tulajdonképpeni betegsége a kapcsolatnélküliség. A kölcsönhatások természete, feltétlen létrejöttük azonban igazolja, hogy mindig van kapcsolat. Az épített környezetben megnyilvánuló, kölcsönösségre utaló jelenlét megmutatkozásai az építészet kifinomult díszeit jelentik számomra. (kép: Stockholm – ház és ház)

2.1. Albedo

Az albedo földrajzi fogalom, latin eredetű szó, jelentése fehérség.

Az albedo a felületek sugárzásvisszaverő képességét kifejező mérőszám. Ez a mérőszám az abszolút fehér felületeknél 1, az abszolút fekete felületek esetében pedig 0. A Föld átlagos albedója 0,39. A visszaverő-képesség a természet ajándéka, ennek köszönhetőek a színek, a fény- és árnyjelenségek, egyáltalán, a láthatóság, a látás. De ebből adódik a felületek hősugárzása is, a mozdulatlan felületek ezáltal képesek mozgások, áramlások elindítására. Az albedo a kölcsönhatások katalizátora.

A természet ereje az albedónál fogva nem egyes elemek önálló létezésében, hanem az elemek egymásra gyakorolt sugárzásában rejlik. Az albedo a két abszolútum, a fehér és a fekete közötti mérték.

2.2. Egyensúly

Adolf Behne Túl a megformált téren – az alakított valóság című gondolatmenetében arról ír, hogy az esztétikai tér élettérré válásával az épületek elveszítik megmerevedett, statikus rendjüket, és a korlátozott, anyagi, stabil egyensúly helyébe egy új, merészebb, nagyobb feszültségekben kiegyensúlyozott labilis egyensúly lép. Korábbi kísérletünkben (nevezzük inkább játéknak) egy fotósorozattal rögzítettük, hogy mi történik a víz és a papír találkozásokkor. A két anyag érintkezésekor fellépő kölcsönhatásban a papír mozgásba lendül, más alakot vesz fel, a víz pedig hullámozni kezd. A látványos változás során energia szabadul fel, a találkozás dinamikus folyamatot indít...

A víz és a papír találkozása egy harmadik, új jelentést ad. Ez egybevágy Eisenstein filmrendező és teoretikus montázselméletével, ő a képek egymás mellé állításában látta a film lényegét. Felfogását az $1+1=3$ képlettel szokás leírni: két egymást követő kép összhatásából olyan új jelentés születhet, amely jelentést önmagában egyik kép sem tartalmazza. A képeknek és a jeleneteknek ez a találkoztatása, ellenpontja dinamikát teremt: nem csupán a ritmus, hanem a keltett asszociációk, gondolatok dinamikáját is. A fenntartható egyensúly természetes kényszerek közegében, az épített környezetben sem statikus, hanem dinamikus.

2.3. Rend

A kölcsönhatások mögötti természetes kényszerek tisztasága – számomra legalábbis – újfajta rendet és szépséget jelent. A felújításokat, átalakításokat általában befolyásolja a szomszéd, az összkép iránti érzékenység. A természetes kényszerekben rejlő szabadság és fegyelem egyidejűsége játéktér. Olyan tér, amely lehetővé teszi, hogy a változásban a homogenitás csökkenése ellenére is fennmaradjon az összkép egysége. Ezzel kapcsolatban esztétikai természetű kérdések merülnek fel bennem, amik további példák gyűjtésével remélhetőleg tisztázhatóak. (kép: Budapest, garázsajtók a Naphegyen)

2.4. Arányosság

A természetes kényszerekkel való foglalkozás szükségességét időszerűségében látom. A talán elmúlóban lévő korszellem túlzásokra épített, amire még a természet is szélsőségesen reagál. Az emberi tevékenység hatása bár mesterséges, sohasem elválasztható a természettől. Ember és természet párbeszédében a közelmúlt természeti válaszai rámutatnak, hogy feladatunk pillanatnyilag a csillapítás. Megkerülhetetlen cél az egymásrataltságra rejlő kiegyenlítés lehetőségének felismerése. Ennek mikéntje, az ezt biztosító képességek elsajátítása fontos. Az erre utaló építészeti jelenségek tudatosságaik mértékétől függetlenül is tanulságosak. Ezek a megnyilvánulások gyakran spontánok, a műépítészet tervezési folyamatába nem valószínű, hogy integrálhatóak. Mégis, remélhető, hogy a mögöttük rejlő viselkedés megismerése segíthet a tervezési feladatok számomra legnagyobb kihívásának megfejtésében, az arányosság, a legkevésbé ártó megoldások keresésében is.

3. Olvasatok

A városban tapasztalható természetes kényiszerek kérdésköre az egymás mellett élés folyamataként, építészeti utóéletként is értelmezhető. Utóélet esetében felmerül a befejezettség, az olvasat és az építészeti mű fogalmainak újraértelmezése.

A hermeneutika tudománya szerint szöveg valójában nincsen, csak olvasatok vannak. A hermeneutikai körnek nincsen kiindulópontja, mert mindig vannak emlékekre alapozó prekonceptióink, elvárásaink. Az olvasatok során párbeszéd alakul ki a mű és a befogadó között. Az olvasó ezeket értelmezi és használja, de ezek visszahatnak, alakítják az olvasót. Az olvasók és az olvasatok így közelednek egymás felé. Mindez írott szövegre, képre és épületre egyaránt érthető. Foglalkoztat a házak megtervezését és megvalósítását követő utóélete, amely az épületnek a használók által alakított valósága.

3.1. Az építészeti írás problematikája

3.2. A kép

3.3. A nyitott mű

3.4. Minimum

4. A természetes tér

Johan van der Keuken *The mountains outside inside of the mountains* című fényképéről úgy nyilatkozik, hogy az a mód, ahogy a kint és a bent találkozik, az maga a tér. A végtelen úgy szűkül térré, hogy a nézőponton keresztül viszonyra, értelmezésre talál. Egyszerűbben fogalmazva, a dolgok egymáshoz való viszonyulása hozza létre a teret.

Hogy ez mitől lehet természetes? Selye János Stresszelmélettel foglalkozó kutatásában olvasható, hogy a természeti törvények, nem előíró, hanem leíró jellegűek. A társadalom ember alkotta törvényei előírják, hogy mit szabad tenni és mit nem. A természeti törvény ezzel szemben egyszerűen azt mondja meg nekünk, hogy adott körülmények között mi történik (pl 100 C foknál a víz felforr). Lényegi különbség.

A dolgok találkozásában létrejövő tér természetes, ha manipulációtól mentesen, egyszerűen, pusztán következményként létezik.

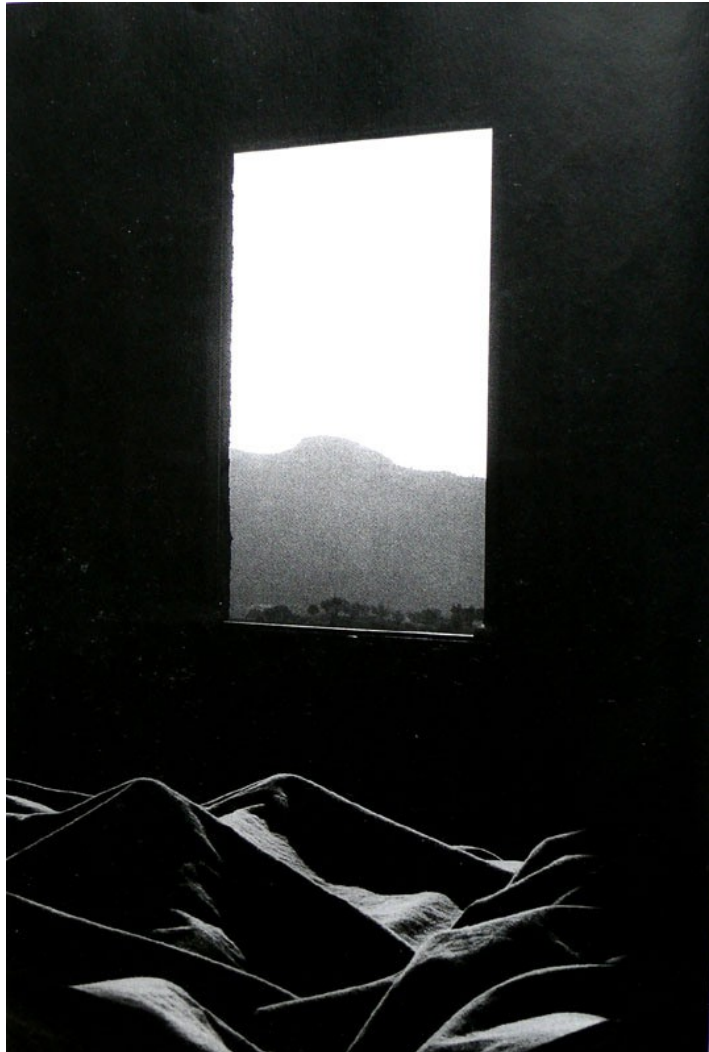
4.1. Negatív tér (kép: Bukarest, Rész)

4.2. Nulltér (kép: Stockholm, szomszédok)

4.3. Áthatások (kép: Budapest, Erkélyek a Villányi úton)

4.4. Szimbiózis (kép: Kolozsvár, Szamos-part)

1. The mountains outside inside of the mountains" – Johan van der Keuken, 1975

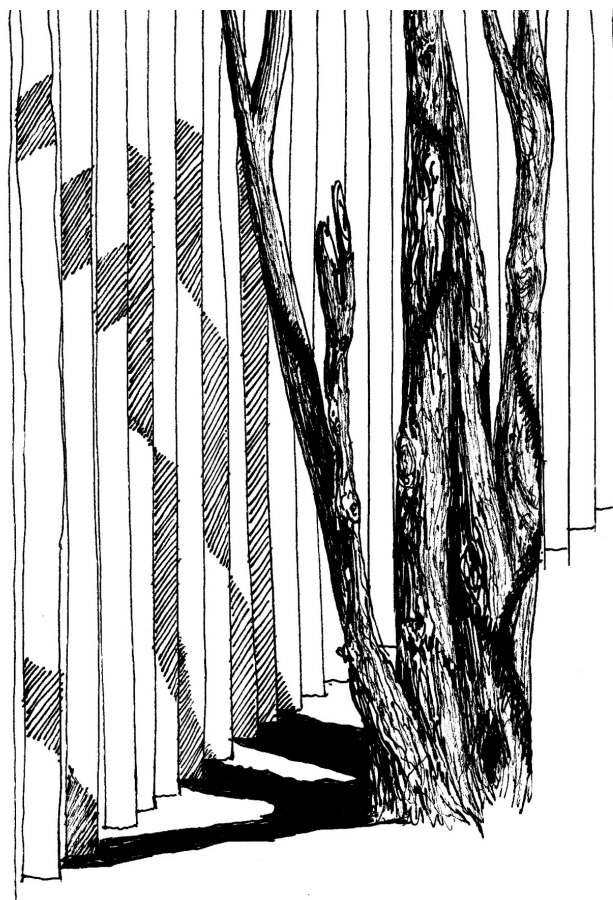
2. Stockholm (ház és ház), 2014

3. Bukaresti otthon (ház és ember), 2014

4. Skicc (művi és természetes), 2012

5. Bukarest, r s (Negatív t r), 2014

6. Stockholm, szomszédok (Nulltér), 2014

7. Budapest, Garázsok a Naphegyen, 2013

8. Budapest, Erkélyek a Villányi úton (Áthatások), 2014

9. Kolozsvár, Szamos-part (Szimbiózis), 2013

10. Budapest, Terézváros, 2014

5. Függelék (Napló – képirások.)

1 „The mountains outside inside of the mountains” – Johan van der Keuken, 1975

Johan van der Keuken fotójával akkoriban találkoztam, amikor a Szent-Imre Gimnáziumba jártunk szakkörök tartani épített környezeti nevelés témakörben. A szakkörök abból a közös indítatásból szerveztük, hogy az építészetet (építészeket) és a használókat (diákokat) közelebb hozzuk egymáshoz – mindkét „csoport” kölcsönös örömeire. Az azóta elmúlt két év távlatából bizonyossá vált bennem, hogy a „The mountains outside inside of the mountains” című kép megismerése, a képben való kalandozás sarkalatos élmény volt számomra. A kép a lehetséges jelentésein túl a maga szépségében két támpontra is rávilágított.

Segített megértenem, hogy a konkrét, megoldásra váró feladat és a személyes motiváció, amely a megoldás felé vezet, elkülöníthető. Ez azért lényeges, mert e szétválasztással az eltérő tervezési feladatok során is képessé lehet válni arra, hogy tudatosítsuk magunkban a más-más módokon, de időről időre visszatérő intuíciónkat. A dila iskolában végzett egyéni kutatás a napi szintű, pragmatikus hozzáállást igénylő munkavégzés kiegyenlítését jelenti számomra. Ebben a személyes útkeresésben ezt a képet az egyik nyugvópontként tartom számon.

Másodsorban segített egy korábbi gyanú igazolásában, miszerint egy kép legalább annyira tartalmas és „beszédese” lehet, mint egy szöveg. Vagy legalábbis a kép és a szöveg a mondanivaló átadása szempontjából egyenrangú eszközök lehetnek. Nem evidencia, hogy a mondanivaló írott szöveg formájában adható át leginkább, hatékonyabbnak képzelem a két médium ötvözését, amely ötvözetben a helyes arány a témaválasztás következményeképp adódik.

Szeretem ezt a képet. Kint és bent. Minden erről szól. Attól, hogy a kint bekerül, elindul valami. Valami, ami mozog, mozgat. Az észlelt helyzetek minden esetben valamiféleképp értelmeződnek. Ha nem is jelentéssel, de összefüggéssel. Tükröződés, reflexió. Ahhoz, hogy a kint és a bent találkozzon, szükség van a képzelőerőre. A valóság látása feltételezi a képzeletet. A hegy és a tiszta égbolt képe sok mindent jelenthet. Valóság tartalma szinte végtelen. A végtelen úgy válik térré, hogy a nézőpontra keresztül viszonyra talál.

Ez a fénykép láttatni engedi az egymásmellettiesség természetének minden örömét.

2. Stockholm (ház és ház)

A kép Stockholm óvárosában, a Gamla Stan szigeten készült, egy olyan utcában, ahol a házak jóval közelebb vannak egymáshoz, mint amilyen magasak.

Első ránézésre egy ház, annak is csak egy szűk részlete látszik a képen – annak megannyi részletével. Arányai, árnyalatai, síkjainak viszonya szép. Részmegoldásaiban alapos átgondoltságot, precíz és fegyelmezett rendet mutat.

Második ránézésre észrevehetőek az emberi kéz nyomai. Tökéletlenségekben. Hibának nem nevezhetőek, a vakolat színezésének apró fegyelmezetlenségeitől nem működik kevésbé jól a szerkezet. Van olyan pillanat a létrehozás folyamatában, amely megengedő.

Harmadik ránézésre feltűnnek a fényfoltok. A homlokzat és az úttest önárnyékos, a fény nem lehet közvetlen, csak tükrözött. Sejthető, hogy szemben vele áll egy másik ház, aminek az ablakairól visszaverődő napfény kölcsönzi a tűnékeny fénymintát az árnyékos falnak. A kölcsönhatás dísszé válik, a kiváltója viszont titokban marad. Mi nevezhető ma dísznek?

3. Bukaresti otthon (ház és ember)

A kép egy pillanat töredéke alatt készült, nagyon gyorsan, féltem a tolokodástól. Az, hogy ilyen lett, tulajdonképp a véletlen szerencse műve. Talán ezért is lett fontos számomra ez a fénykép. Mert ez az óvatosság azt jelenti, hogy bensőséges tartalommal bír. A dila iskolával a tavalyi évben Kolozsvárt és Bukarestet látogattuk meg. Előtte Svájcban tettünk körutat. A kontraszt, ami megmutatkozott a két régió között, előhívott egy gondolatot.

A ház és az ember, aki lakja, egymás elválaszthatatlan tükörképei. Abban a mikrokörnyezetben, amelyben az ember lakik, ösztönösen viselkedik, döntései természetesekek (*Mihály Eszter*). Egy lakóház, porta esztétikája nem formákban, tanult megoldásokban, hanem ebben az őszinteségben rejlik.

U. Nagy Gábor egyik előadásán azt mondta, hogy az épületet az építész tervezi, de a ház sorsának alakulása már a használókon múlik. Lehet bármilyen az építészeti koncepció, a használó saját eszközeivel fogja birtokba venni a teret. A ház nem steril átadásakor vizsgáljuk, hanem a múltó időben.

4. skicc (művi és természetes)

Ez a rajz egy tervpályázat kapcsán készült, teljesen hétköznapi helyzetet mutat, nincs benne semmi különös. A

városban a mesterséges és a természetes elemek találkoznak, együtt állnak. Az ember természetes kényszere, hogy lehatároljon egy területet a maga számára. A városok is ez által alakulnak, a határolással azonban nem veszíti el a terület a természetességét. Az épített környezetben a természetességet azonban nem a természeti környezettel azonos másolat képében érdemes keresni. Erről árulkodik az a különösség (de nem különlegesség), amint az árnyék képe megjelenik a kerítésen. Egyrészt hiányos, mert nem képes teljességében lerajzolni a fát, másrészt viszont a fának egy olyan absztrakt képét mutatja, amely a kerítéselemek ismétlődésében új rajzolatra talál.

A városi természetesség tehát a mesterséges rendszer és a természetes folyamatok együttállásában is megtalálható, csak fel kell tudni ismerni. Pálffy Sándor egy beszélgetésünkön úgy fogalmazott, a város mindig a természet része, ha más miatt nem is, de lakói, használói által mindenképpen.

5. Bukarest, Rész

A két ház tűzfalai valamiért távolságot tartanak egymástól. A kép egy zártsorú beépítésű utcában készült, ahol végigsétálva a szünet véletlennek tűnt. A két tömeg között kialakult negatív tér átlátást enged a házak mögötti kertbe. A gesztenyefa legalább akkora, mint a házak. Magassága is, de a lombja által kijelölt tér is. A negatív tér segít az arányok felismerésében.

6. Stockholm, szomszédok

Ez a kép is az óvárosban készült. A két szomszédos ház összeér, csatlakozik. Úgy, ahogy sikerült. Mit jelent a természetes illeszkedés? Létezik?

7. Budapest, garázsok a Naphegyen

A '60-as években épült társasház garázsajtajai átfestettek, kicseréltek, szekcionáltak. De zöldek. Mind más, mégis alkalmazkodó. A felújítást, átalakítást, cserét befolyásolta a szomszéd ajtó, az összkép iránti érzékenység. A kölcsönhatások játéktere lehetővé teszi, hogy az összkép változása a homogenitás csökkenése ellenére is fenntartsa az egységet.

8. Budapest, erkélyek a Villányi úton

A szürkére kopott társasház egyik erkélyét valaki elkezdte felvidítani. A szomszédok követték jó szokását. A szín kérdésében alkalmazkodtak egymáshoz (talán kimaradt a festék), de mindenki egyedi döntéseket hozott a megvalósításban. Az összkép bár nem egységes, de rendes. Lehet-e a házak utóéletével számolni? Lucien Kroll építészetét és gondolatait érdemes lenne jobban megérteni.

9. Kolozsvár, Szamos-part

Sokfelől tapasztalható változásokban egyensúlyozunk nap mint nap. A város tömegben formálódó, látható anyagi része nagy tehetetlenséggel bír: tartós változásához időre van szükség. Az épített környezetnek emellett létezik egy könnyedebb, természetes, gyorsan reagáló rétege is, ami talán kevésbé látható, de annál élőbb. Ez a két rész egymástól nem elválasztható, kölcsönösen kiegészítik egymást: az egyik nehézkes és tartós, a másik légies és illékony. A műépítészet szerepkörénél fogva az előbbire helyezi a hangsúlyt. A képen egyaránt jelen van a tervezett építészet és a spontán. A természetes kényszerek iránti érdeklődés nem jelenti a mesterségestől való elhatárolódást, a kettő együttese foglalkoztat. A tervezett és a spontán párbeszédében keresem a városi természetesség mibenlétét. Szeretném tetten érni és valamiképpen megmutatni a városban az építészet e két arcának a szimbiózisát.

10. Terézváros

Terézváros mesterséges, derékszögű hálózatából három utca, a Jósika, a Rejtő Jenő és az Almássy utca kitérnek. A ferde utcaszakaszok nem érik egymást, a töredékek együttesében azonban mégis összefüggés látszik: rajzolatuk a Rákos-árok nyomvonalának öröksége. A víz ereje megmutatkozik abban, hogy bár valószínűleg csak az Almássy utcában folyt, irányával később környezetének alakulására is hatással volt. A párhuzamosan szerkesztett utcaháló és a rendszerből kibillenő szabálytalan irányok találkozása három ék alakú teret is eredményez. Lakóházak által övezett park, a Magyar Színház tere és az Almássy tér utalnak az egykori vízfolyásra. Szabálytalanság csak szabályok között ölt formát. A szabályok biztonsága pedig csak a szabálytalanság jelenlétében mutatkozik meg. A rend és a rendetlen egymásra vetülése egyediséget, fejlődési lehetőséget eredményez.

6. Irodalomjegyzék

- ALEXANDER, Christopher: The timeless way of building, Oxford University Press, 1979
- BARICCO, Alessandro: Oceano mare (Tengeróceán, magyar ford.: Székely Éva), Helikon, 2011
- BATÁR, Attila, Hervé, Lucien: A történelem mint tervező, MölkerVerlag+N&n Bp, 2001
- BATÁR, Attila: Láthatatlan építészeti, Ab Ovo, 2005
- BATÁR, Attila: Az emberi tér – Válogatott tanulmányok, Terc, 2010
- BEHNE, Adolf: Túl a megformált téren – az alakított valóság
magyarul megjelent: Mérhető és mérhetetlen, KERÉKGYÁRTÓ Béla, Typotex, 2007
- DÚLL, Andrea: „Vannak vidékek legbelül” Térpoétika - Helikon Folyóirat különszám, 2010
- ECO, Umberto: Nyitott mű, Európa, 1998
- GADAMER, Hans-Georg: A szép aktualitása (magyar ford.: Bonyhai Gábor, Gondolat, 1994)
- GADAMER, Hans-Georg: Igazság és módszer (magyar ford.: Bonyhai Gábor, Gondolat, 1984)
- JANÁKY, István: Az építészeti szépség tejtekei Magyarországon, Terc, 2004
- JANIKOVSKY, Éva: A nagy zuhó, Móra, 1976
- KEPES, György: A látás nyelve, Gondolat, 1979
- MEGGYESI, Tamás: Promenadológia, Magyar Építőművészet 2012/3. XII. évf. 68. sz.
- NAGY, Edina: Fű, tükör, árnyék – mesterség és természet, Balkon, Kortárs művészeti folyóirat, Budapest, 2010/7. pp 40.
- NEMES, Nagy Ágnes: Összegyűjtött versei, Osiris, 2003
- NÉMA, Júlia: Áttetszően gondolkodni, doktori értekezés, Mome, 2011
- PAWSON, John: Minimum, Phaidon, 1998
- PAWSON, John, ORTA, Lucy: To be minimalist ... or maximalist?, The Guardian, 2004
- POPPER, Karl: A tudományos kutatás logikája (magyar ford.: Petri György, Szegedi Péter, Európa, 1997)
- RATZEL, Friedrich: A víz a tájban, Térpoétika - Helikon Folyóirat különszám, 2010
- SELYE János: Stressz distressz nélkül, Akadémiai Kiadó, 1976
- SCHUMACHER, Ernst: A kicsi szép (magyar ford.: Perczel István), Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 1991
- TILMANN, J.A.: A világgjárás művészete, Térpoétika - Helikon Folyóirat különszáma, 2010
- ZOREC, Marusa: Törekvés a dolgok lényegére, Átmenetek (Transitions), Terc, 2002
- ZUMTHOR, Peter: Thinking Architecture - The hard core of beauty, Birkhauser, 1991
- ZUMTHOR, Peter: Thinking Architecture – A way of looking at things, Birkhauser, 1991